

Цибуляк А.Г.*

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ В СВІТІ

The article is devoted to the study of world military and political situation, its peculiarities and trends in development.. The author defines that the re-structuring of the present-day international relations system is a key trend in the political and military development. There is obvious the formation of new axes of relations among great powers, the appearance of new types of risks and ways of their prevention on multilateral basis.

Key words: political and military situation, security, international system structure, co-operation.

Світовий розвиток на сучасному етапі характеризується гострими соціально-економічними конфліктами та політичними суперечностями. Триває суперництво традиційних та нових геополітичних центрів сили. Відбувається формування якісно іншого світоустрою, що супроводжується появою нових ризиків та загроз.

Основною метою статті є дослідження впливу особливостей сучасної військово-політичної ситуації на національну безпеку держави. Визначена мета потребує вирішення наступних завдань: через визначення тенденцій розвитку сучасної військово-політичної ситуації проаналізувати потенціал безконфліктної розбудови нової структури світової системи; визначити потенційні конфліктні поля взаємин між великими державами та визначити вплив цього потенціалу на міжнародну безпеку; визначити позиції основних акторів щодо принципів побудови нової багато центричного світоустрою.

В основу дослідження покладено розгалужену джерельну базу, основу якої складають документи США, Росії та Китаю в сфері військово-політичних відносин та військової політики. Автором ретельно вивчені та проаналізовані роботи Кокошина А., Конопатова С., Шумиліна А., Сізова Н., Лейна Ч., Кагана Р., Хааса Р., Фергюсона Н., Бжезинського З., Маначинського А., Богдановича В. Методологічну основу дослідження склали системний аналіз та міждисциплінарний принцип, що дозволяють комплексно визначати тенденції та напрямки розвитку сучасної військово-політичної ситуації.

Всупереч численним оцінкам світової військово-політичної ситуації після розпаду біполярного протистояння, значення військової сили так і не зменшилося. Система, в якій значення військової сили було б мінімізовано та її функції зводилися б до завдання стримування збройних конфліктів, так і не була створена. Більше того, на початку XXI ст. визначилися процеси підвищення ролі військової сили для забезпечення економічних та політичних інтересів держав, а політичні інститути в сфері міжнародної безпеки переживають кризовий період.

Головна особливість сучасної військово-політичної ситуації, що формується, полягає в тому, що під впливом складного процесу глобалізації міжнародних політичних та економічних відносин та об'єктивної взаємозалежності різноманітних країн все більше ви-

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

мальовується дві суперечливі тенденції: з одного боку, абсолютно очевидно, що характер і масштаб економічних, екологічних, енергетичних, соціально-політичних та духовних проблем, з якими людство зіштовхнулося, вимагає забезпечення надійної безпеки, існує потреба в формуванні більш справедливої системи міжнародних відносин, що складає основу багатопольярного світу; з іншого боку, в світі є сильними позиції становлення та закріплення монопольярного світу на чолі із США. Наявними є спроби розглядати міжнародну безпеку як похідну від національної безпеки США, а американські уявлення про форми поширення демократії — як нормативні для всього світу. У військово-політичному аспекті формується ідея «американської переваги», і в цьому контексті глобалізація представляється як експансія сфери військової відповідальності США на весь світ. Більше того, тенденції переходу до застосування збройних сил на основі «національних рішень» лише однієї потужної держави оцінюється автором як небезпечна тенденція, яка здатна применшити значення та ефективність політичних інструментів вирішення кризових ситуацій та значно знизити поріг застосування збройної сили.

Важливо, що потенціал США вести дві крупномасштабні військові операції на далекій відстані від національної території — в Афганістані з 2001 р. та в Іраку з 2003 р. — підводить міжнародне наукове співтовариство до висновку про те, що війна в тій формі, в якій вона ведеться США, перетворюється на звичайний інструмент політичної мобілізації всередині країни, а також засобом надання життєздатності діючим багатостороннім та двостороннім політичним союзам з американською участю за межами країни.

Новизна ситуації в тому, що війна перетворюється на «звичайну» форму організації зовнішньої політики країни-лідера і відносин між ведучими світовими гравцями. Таким чином, очевидно є формування протягом 2000-х рр. у свідомості політико-військових еліт сприйняття обмеженої війни як прийнятного інструменту міждержавної взаємодії [1]. Соціологи називають цей процес «рутинізацією війни».

Важливою особливістю сучасного етапу військово-політичної ситуації в світі є зростання на початку XXI ст. процесів підвищення ролі військової сили для забезпечення економічних та політичних інтересів держав. Як наслідок, відбувається подальша «економізація» зовнішньополітичних пріоритетів держав. В результаті суттєво змінюється розуміння урядами умов, що припускають застосування військової сили. Зростає жорсткість у боротьбі за ринки та доступ до сировинних ресурсів, що об'єктивно розширює сферу зовнішньополітичної потреби у військовій силі.

Військово-політична ситуація в сучасному світі переважно обумовлена геоекономікою. З кінця XX ст. боротьба за сфери впливу почала вестись в основному за допомогою геоекономічних стратегій, під якими розуміють методи контролю над різного роду ресурсними потоками й управління міжнародними виробничими цілями в масштабах планети, метою яких є участь суб'єктів міжнародних економічних відносин у перерозподілі світового валового продукту. Таким чином, ресурси планети, держави, що ними наділені, транспортні коридори, що забезпечують доставку цих ресурсів, є базовими факторами економічної, політичної, а відтак і військової ситуації.

Російський дослідник Конопатов С. вважає основним протиріччям сучасної військово-політичної ситуації геоекономічній суперечності сучасного світу [2]. Поряд із ним численні дослідники погоджуються, що основним економічним та воєнно-політичним фактором в світі є США, які фактично виступають опонентом всьому світові, є двигуном його трансформації, джерелом та рушійною силою основних процесів в світі.

Автор погоджується із тим фактом, що інтереси США щодо розбудови однополюсної світової системи є рушійними силами формування політичних та економічних взаємин між державами світу, які використовують економічні, військово-політичні та ідеологічні фактори для просування власних цілей.

З огляду на це, автор вважає за доцільне дослідити сучасні підходи до структурування сучасної системи міжнародних відносин і вплив цих процесів на військово-політичну ситуацію. В сучасному світі статус, місце й ступінь впливу кожної держави в світовому співтоваристві визначається в значній мірі масштабами економічної та військової могутності. З цієї точки зору, США у багатьох аспектах можуть претендувати на статус єдиної наддержави, здатної в тій чи іншій формі втручатися у події, що відбуваються в будь-якому регіоні світу. Американська присутність здійснюється у формі сталої мережі міжурядових та транснаціональних зв'язків між високорозвиненими державами та регіонами світу. В цьому контексті актуальною є дослідження процесу зростання реабілітації імперської тематики. З другої половини 2000-х років в США щомісячно виходить велика кількість робіт, присвячених виникненню «Американської імперії», її прогресивної ролі в процесі поширення демократії та забезпечення стабільності [3]. До речі, можна відзначити тенденцію, що фактично поняття імперії, на відміну від негативно відтінку Радянської імперії, набуває позитивних рис.

В основі створення світ-імперії Pax Americana лежить принцип контролю над світом без володіння ним, й альтернативою силовому підкоренню є встановлення залежності в декількох формах. По-перше, технологічна залежність. Високий рівень життя розвинених країн забезпечується низькою конкуренцією у сфері високотехнологічних товарів, чим більше рівень високих технологій — тим менше товарів за цими технологіями випускається і закуповується у країн, що монополізують ринок високих технологій. Елементи технологічного панування США очевидні: з-поміж 1200 найбільш видатних вчених світу 700 працює в США, в університетах США навчається більше 600 тис. іноземних студентів, близько 1 млн. іноземних студентів залишилося в США протягом 1990-х рр.; на освіту США витрачають близько 700 млрд.доларів, що в 1,5 разів перевищує військові витрати.

По-друге, ресурсна залежність. Найактуальнішими ресурсами в контексті становлення залежності є енергоресурси (нафта і газ). Тому монополізація світових запасів нафти й газу створює потужну прив'язку до монополіста, крім того, на США припадає до 50% світового споживання енергоресурсів, а в самих США видобувається менше 20% [7]. Відповідно, військово-політична активність США сконцентрована на нафтогазоносних районах світу, а також шляхах транспортування вуглеводнів. Оскільки шлях прямої агресії є коштовним в матеріальному і в політико-психологічному контексті, то стратегічний шлях отримання контролю над енергоресурсами — дестабілізація обстановки в них, підконтрольна нестабільність, санкції тощо.

В основі фінансово-економічної кризи США і світу в цілому покладена нестабільність долара як світової резервної валюти, що обумовлена: надлишковою масою доларів, що знаходяться в обігу; її зростанням внаслідок емісії, що необхідна для економіки США; недостатністю механізмів віртуальної економіки вирішити цю проблему [8]. Тактичним засобом подолання гостроти кризи є інфляція основних валют світу. Шляхом вирішення проблеми може виступати підвищення витрат світового виробництва за рахунок підвищення цін на енергоресурси, до глобального управління якими США прагнуть вже тривалий період. Збільшення цін на енергоресурси означає відповідне зростання потреби світової економіки в доларах, як у засобі забезпечення обігу енергоресурсів. Відповідно, США отримують можливість додаткової емісії доларів. Найефективніший спосіб підняття цін на енергоресурси в сучасних умовах — це зменшення їхнього видобутку через дестабілізацію обстановки країн-виробників цих енергоресурсів, створення умов для «боротьби із злом», тероризм, «боротьба із недемократичними режимами» тощо.

Цим пояснюється безпрецедентне військово-приготування США за рахунок бюджетного дефіциту, штучне нагнітання ситуації навколо країн-експортерів та країн-транзитерів цих ресурсів на Близькому та Середньому Сході, в Центральній Азії,

Чорноморсько-Каспійському регіоні тощо. Теоретичним обґрунтуванням виступають концепції «цивілізаційного розлому», «дуги нестабільності», «війна цивілізацій» С.Хантінгтона, «демократизація» режимів Перської затоки Дж.Буша тощо. Таким чином, загострення дискусій навколо проблематики енергетичної безпеки в основі має військово-політичний контекст.

Різновидами ресурсної залежності є і економічна, боргова, що забезпечують механізми політичного та торговельного управління більшістю країн світу. Ще двома формами залежності від США є залежність в сфері безпеки та управлінська залежність через формування центрів сили у формі потужних військових угруповань для забезпечення контролю над сферами впливу й систему оперативного проектування сили з цих центрів в першому варіанті, та володіння механізмом призначення керівних осіб держав, що дозволяє контролювати політичні й економічні процеси в країнах під контролем (кольорові революції на пострадянському просторі) — в другому.

Із військово-політичними цілями та енергетичною стратегією США численна низка дослідників пов'язує дестабілізацію на Близькому Сході. Як відмічає Тодд Е.: «Америка не бажає врегулювати ізраїльсько-палестинське питання, хоча має для цього всі необхідні можливості» [9]. В цьому контексті Близькосхідний конфлікт: відіграє роль генератора й постачальника джерел тероризму й напруги; дестабілізує ситуацію в світі, особливо в життєво важливих регіонах для США.

Відповідно, низка авторів відзначає, що «миротворча» діяльність США переслідує далеко не миротворчі цілі. Ця думка знайшла свій розвиток у книзі З.Бжезинського: «Небажання визнати історичний зв'язок між зростанням тероризму та присутністю Америки на Близькому Сході надзвичайно ускладнює вироблення формули ефективної стратегічної відповіді на терористичний виклик» [10]. Він же констатує, що «у Америки є значні економічні та стратегічні інтереси на Близькому Сході, що обумовлені наявністю тут колосальних енергетичних ресурсів... Тому її ключова роль в забезпеченні «безпеки» цього регіону надає їй непрямі, але в політичному сенсі вирішальні важелі впливу на економіку європейських та азійських країн, яка... залежить від експорту енергоносіїв з цього регіону» [11]. Побоювання щодо нестабільності в цьому регіоні змушують інших споживачів енергоресурсів серйозно шукати альтернативні джерела сировини поза межами цього регіону, що природно збільшує увагу до Чорноморсько-Каспійського простору, в якому інтереси США та інших ключових гравців сучасних регіональних та міжнародних відносин не збігаються і складають поле конфліктності інтересів в даному регіональному просторі.

На початку ХХІ ст. військова політика США стала важливим фактором, що визначає військово-політичну ситуацію в сучасному світі. Військова політика Сполучених Штатів базується на економічній, технологічній та воєнній перевазі США над іншими країнами. Поєднання цих факторів із ідеологічним месіанерством — прагнення нав'язати іншим країнам ліберальну демократію в якості єдино вірної ідеології розвитку на основі доктрини «поширення демократії в світі» — визначає наступальний характер воєнної політики.

Численні документи в сфері оборонної та військової політики США, такі як «Національна стратегія безпеки» (2002, 2006), «Національна військова стратегія» (2005), «Національна оборонна стратегія» (2005, 2008) визначають ризики, загрози та механізми здійснення військової політики США.

Власне національні інтереси США оголошувалися глобальними в усіх регіонах світу і на всіх функціональних рівнях. Основним принципом забезпечення військової політики проголошувалося «всеохоплююче домінування», під яким мова йшла про комплексну концепцію застосування сили в сучасних умовах, яка визначає контури спільних військових

операцій на майбутнє. Відповідно до цієї концепції, збройні сили США мають володіти можливостями для ведення одночасно операцій в різних регіонах світу, обмеження варіантів дій супротивника та його рішучому розгрому на випадок необхідності [12].

Характер документів у сфері оборонної та військової політики США свідчить про те, що важливим фактором, який здійснив вплив на зміст цих керівних документів, стала зміна ролі США у світовій політиці. Ця держава не змогла самотужки вирішувати головні проблеми глобальної безпеки, світ припинив бути однополюсним, США почали шукати колективні підходи до вирішення завдань безпеки. Хоча водночас постановка збройним силам США завдання досягти всеохоплюючого домінування у військовому конфлікті будь-якого масштабу й типу провокує інші держави на адекватні дії у відповідь.

Таким чином, автор приходить до висновку, що військово-політична доктрина «всеохоплюючого домінування» закладає основу конфліктогенності в окремих регіонах. США неоднозначно сприймають формування регіональних центрів сили, як наприклад, Індія, Бразилія, Росія, Китай. Складніша ситуація із необхідністю усвідомлення переломного періоду в процесі формування багатопольсного світу, про що все більше згадується в роботах американських, російських, європейських, китайських дослідників. Більше того, в останній «Національній оборонній стратегії – 2008» Росія та Китай представлені як більш потужні держави, можливі виклики з боку яких вимагають особливого урахування у військовій стратегії Сполучених Штатів, власне у такому контексті саме Росія і Китай представляють собою головний виклик військовій безпеці США [13].

Очевидною є тенденція зміни ролі Китаю та Росії для військово-політичної стратегії США. Так, в Стратегії 2005 р. Росія разом із Китаєм були віднесені до «ключових держав» (key states), відносини із якими викликали в США деякий оптимізм, хоча США і не відкидали можливість поновлення конкуренції великих держав. У 2008 р. ці дві країни перетворилися на головних індивідуальних об'єктів воєнної політики США.

Тобто, елемент конфронтації посилюється і контури посткризового світу набувають все більше ознак напруженості й посилення боротьби за сфери впливу. А відтак і сама воєнна політика США перетворюється на фактор нестабільності в Європі і в світі в цілому.

Сполученим Штатам на офіційному рівні важко погодитися з тезою про завершення ери американської гегемонії. Факт однополярності світової системи (unipolar moment) визнавався як ліберальними, так і неоконсервативними політологами й політиками. У 1999 р. було проголошено про встановлення стабільної однополярної системи [14]. Щодо проблематики укріплення ознак багатопольсного світу, то провідниками цієї ідеї виступають такі американські дослідники як К. Лейн, Ч.Мейнс, Дж.Айкенберрі, Ч.Купчан, згодом Г.Кісінджер, Ф.Фукуяма.

У 2008 р. Р.Хаас, автор концепції «США як світового шерифа», визнав, що період однополярності завершився, а світ вступив в епоху «безполюсного порядку, що характеризується дифузиею сили й впливу, зростанням кількості активних гравців, включаючи недержавних» [16].

Окремі автори, яким важко відмовитися від ідеї американського домінування у світовому розвитку, продовжують теоретичні пошуки концепції «складного ядра», де США все ще будуть центром сили. Не втратити шансів збереження визначеної лінії при конструюванні колективного керівного ядра, нейтралізація інших сильних гравців (або обмеження їх потенціалу для маневрування) — це основні завдання американського керівництва та працюючих на нього експертів.

Факторами, що прискорюють формування поліцентричності Р.Хаас назвав: 1) помилки політики США, які створили підґрунтя для інших країн вважати Америку у якості загрози їхнім інтересам і безпеці; 2) зростання ролі енергопостачання, завдяки чому країни-експортери енергоресурсів отримали більший вплив; 3) послаблення американ-

ської економіки через витрати на війни в Іраку та Афганістані; 4) стихійність глобалізації, яка несподівано дозволила різко посилитися окремим державним і недержавним гравцям.

Таким чином, назріла необхідність усвідомлення потреби в координації дій між різними «великими» державами, яка і буде визначати політику США. Визнання регіональних центрів впливу, у якості таких, що не відповідають американському політичному та ідеологічному проекту співпраці, призводить до нагнітання конфронтаційний полів й загострення військово-політичного протистояння.

Американські автори сьогодні все наполегливіше радять керівництву країни визнати факт множинності центрів сили й спробувати повернути існуючу структуру світу собі на користь, щоб не втратити можливості здійснити це надалі. Стару моноцентричність пропонують перетворити на «безполосний концерт» великих держав. Ця ідея співзвучна із запропонованою раніше американським експертом Т.Барнетом концепцією розширеного ядра (*functioning core*), куди мають увійти всі ведучі світові держави [17]. Концепцією передбачається, що Сполученим Штатам слід погодитися з обмеженням американського впливу заради інтересів стабільності системи.

Стурбований глобальною стратегією і американський консервативний аналітик Ч.Лейн, який визнає, що політична філософія американського лібералізму, яка суворо сприймає інші політичні ідеології, є не «теорією миру», а скоріше теорією «хрестового походу», тому ця глобальна стратегія США, в основі якої ліберальні ідеї, це не стратегія миру, а стратегія конфлікту [18]. Вихід вбачається у поверненні до реалізму, вільному від ідеологічної неприйнятності, який дозволяє іншим центрам сили брати участь у розбудові нового світового порядку разом із США. При такому підході «вільне балансування» між різними центрами сили у вирішенні різних загальносвітових й регіональних проблем дозволяє США не тільки економити сили, але й уникнути провокування інших держав на протидію Сполученим Штатам.

В аналогічному напрямку розмірковує і Р.Кейган, який визнає, що момент для свободи дій США минув. Світовий порядок ХХІ ст. визначатиметься тими, хто сильніше, з ними доведеться рахуватися. На думку Р.Кейгана, майбутнє обговорюватиметься в Пекіні, Москві та Вашингтоні [19].

Що стосується готовності Сполучених Штатів шукати діалогу з іншими регіональними лідерами в сфері розбудови нового світового порядку, то як ми мали змогу переконатися з «Національної оборонної стратегії — 2008» Росію і не виключають з переліку можливих учасників розбудови нового світового порядку, але очевидно, що Росію прагнуть залишити поза межами тих міжнародних структур, які Вашингтон вважає важливими. У сприйнятті російської політики з'явилася так звана «ресурсна призма» [20], що є новим в американській політології. Росію все більше нарікають за амбіційність та наміри конкурувати із США. Експерт з «Фонду спадщина» А.Коен відзначає, що «міжнародна політика Росії стала помітно жорсткішою й в досягненні цілей все більше покладається на силу, а не на міжнародне право... Москва посилила антиамериканську риторіку й готова кинути виклик інтересам США всюди, де це можливо, включаючи Крайню Північ» [21]. Фактично це ті звинувачення, що все частіше звучать від Росії в бік США після операцій в Іраку та Афганістані, Югославії, Косово, Грузії тощо.

Зростання прагнень російського керівництва обмежити диктат США в міжнародних справах і в Євразії зокрема, дійсно очевидне. Об'єктивно це призводить до зростання конкуренції в міжнародному середовищі, але зменшення її можливе через усвідомлення важливості взаємовигідного співробітництва й поступок всіма державами, що прагнуть до розбудови стабільної міжнародної системи.

Автор даного дослідження відмічає, що окремі американські спеціалісти закликають США бути стриманими. К.Лейн вважає, що Сполученим Штатам не варто втручатися у внутрішні справи Російської Федерації, йти на конфронтацію з нею через проблеми з демократичним режимом чи порушенням функціонування ринкової економіки в середині країни. Америці варто визнати право Росії на сферу впливу у «близькому зарубіжжі», в Центральній Азії, вважаючи найбільш вигідною стратегію «вільного балансування» [22]. Політолог переконаний, що США мають бути зацікавлені у добрих відносинах із Росією, що є геостратегічним ключем до підтримання балансу між трьома регіональними центрами сили: ЄС, Китаєм та регіоном Перської затоки й Центральної Азії. Лейн зауважує про ненадійність Китаю як партнера міжнародної стратегії США, оскільки Китай здатний опорювати американську могутність.

Такий підхід кореспондується із поширеною з моменту виходу роботи Ф.Закарії концепції «неліберальної демократії» [23], що розбудована на основі досвіду дослідження специфіки політичного розвитку Південно-Східної Азії, Індії, подій в Іраку. Сутність концепції — в можливості існування політичних форм правління в державах, відмінних від американської моделі ліберальної демократії, які не складають загрози світовому порядку та стабільності.

Оцінки можливості Китаю разом із США визначати порядок денний розбудови світового устрою неоднозначні. Першочергово Китай для США визначається як джерело проблем в сфері торгівлі та фінансів, а також стратегічний суперник у Східній Азії, що народжує військово-політичну недовіру між країнами й не відповідає планам спільного управління світовою економікою.

Директор Інституту США при Китайському інституті сучасних міжнародних відносин професор Юань Пен вважає, що тепер перед китайською дипломатією стоїть завдання створення стратегічної довіри між Пекіном й Вашингтоном, розширюючи простори для співробітництва. Головне питання, яке ставлять китайські аналітики, — чи достатньо економічної взаємозалежності для формування довіри в галузі політики й безпеки. В сфері безпеки більше факторів, що сприймаються Китаєм у якості викликів з боку США. До того ж прагнення Китаю деідеологізувати зовнішню політику не знаходить відклику в США. Юань Пен відмічає, що КНР та США дві сильні держави, у відносинах між якими односторонній тиск не дає результату [24].

Сучасні розмірковування про майбутнє партнерство із Сполученими Штатами в тій чи іншій мірі відштовхуються від американської тези про бажаність перетворення Китаю у «відповідального учасника» (responsible stakeholder), що була висунута у вересні 2005 р. тодішнім держсекретарем Р.Зеліком. Китайські експерти сприймають ці слова неоднозначно, вбачаючи не лише визнання міжнародної ваги КНР, але і небезпечне запрошення Китаю до відмови від національних інтересів на користь підтримання західної політики в тих сферах, де це шкодить Китаю — ревальвація юаню, поширення західних цінностей. Експерт Шанхайського інституту міжнародних проблем Нью Хайбінг вважає «теорію відповідальності» викликом для китайської дипломатії. Китаю недостатньо, щоб до нього ставилися як до «зацікавленої сторони» без надання йому статусу повноправного та дійсного партнера по глобальному управлінню.

Китайські експерти Нанкінського університету Хуан Хе та Чжу Ши пропонують концепцію «спільного панування» США та Китаю в майбутній світовій системі. При розробці моделі співпраці Китаю та США перш за все ці автори вбачають необхідність створення механізму координації, при чому «в спільному пануванні Китаю та США обидві сторони обов'язково повинні прагнути поважати принцип підпорядкованості, тобто в кожній дії, що планується, дозволяти більш потужному в знаннях та економічній могутності

гравцю відігравати головну роль», і обґрунтовують претензії на китайське керівництво у «великій двійці» [25].

Водночас, російський дослідник Войтоловський Ф., досліджуючи умови нестабільності в новій посткризовій системі міжнародних відносин, робить висновок про те, що не може стати основою стабілізації виникнення альтернативи американоцентричній системі в особі ведучих регіональних держав, серед яких виокремлюється КНР [26]. Важливими факторами дестабілізації ситуації вважається також об'єктивний та суб'єктивно створюваний дефіцит ресурсів (сировинних, науково-технологічних, соціальних), що стимулюватиме скачкоподібне нарощування конкуренції між різними групами держав. Це конкуренція за вже освоєні ресурси й за ті регіони, що тільки починають включатися у господарський оборот: Арктика, Антарктика, Світовий океан, що неминуче проектуватиметься на політичну та військову сферу.

Військово-політична ситуація в сучасному світі обумовлюється і тенденціями припущення виникнення локальних та великих регіональних воєн, навіть за участі великих держав. Особливо про потенціал загострення військово-політичної ситуації в цій сфері свідчить ситуація в Євразії. Тут нова лінія розлому між Сходом і Заходом має не військовий або ідеологічний (хоча не без цих факторів), а геостратегічний характер. Відбувається боротьба блоків за трансрегіональну гегемонію на широкому євразійському просторі, при цьому кожна із великих держав підтримує держав-партнерів й веде війну чужими руками [27], як стверджує дослідник Ноттінгемського університету Пабст А. Сутність боротьби в тому, що подібно до США та їх європейських союзників, Росія та дружні їй авторитарні режими в Центральній Азії прагнуть укріпити та розширити сферу свого політичного, економічного та культурного впливу.

Після завершення «холодної війни» перед американською зовнішньою політикою стало нове завдання — встановлення американського воєнно-політичного контролю над глибинними районами Євразії, а для досягнення цього завдання офіційний Вашингтон має забезпечити абсолютну військову перевагу над своїми супротивниками в Євразії і перш за все над Росією. Американське воєнне проникнення в Євразію викликає супротив російської сторони, що посилюється з укріпленням потенціалу Росії у якості великої держави. Російсько-американські відносини знов розглядаються крізь призму військового протистояння із появою однієї важливої риси — пошук Росією асиметричних відповідей на військові загрози у формі енергетичного питання як фактору вирішення геостратегічних проблем в Євразійському просторі (у відносинах із ЄС, Китаєм, Індією, США, країнами Центральної Азії тощо).

Російський дослідник Багатуров А. звертає увагу на те, що «на початку XXI ст. стала чітко визначеною тенденція зсуву «епіцентру» американської політико-стратегічної активності до глибинних материкових частин Євразійського континенту, що означає для американської зовнішньої політики завершення двохсотлітнього періоду орієнтації на освоєння Євразії «з моря» [28].

В умовах однополярного світу у Сполучених Штатах з'явилася можливість зберегти та закріпити своє домінування в Євразії за рахунок просування подальшого розширення НАТО, послаблення й геополітичної ізоляції Росії, посилення прямої воєнної присутності США не лише на території країн євразійського «рімленду», але і вперше в історії — в межах «хартленду». При цьому американські правлячі кола роблять ставку на збереження й розширення воєнно-політичних структур в Євразії, в яких США відіграють керівну роль. Ті країни, що з різних міркувань відкидають американську гегемонію мають бути ізольовані й проти них посилюється воєнно-політичний тиск з боку Америки та її старих і нових союзників [29].

Американське воєнне проникнення на пострадянський простір викликає закономірну стурбованість Росії: скорочення чисельності американських військових в Європі супроводжується наближенням американської воєнної інфраструктури до державного кордону РФ, тим самим порушується буферна зона, що утворилася після завершення «холодної війни». Відповідно, зростає загроза прямого воєнного зіткнення між Росією та Америкою. Так, російський дослідник Косолапов М. стверджує, що ризик такого прямого зіткнення протягом 2000-х рр. зростає в першу чергу через порушення балансу стратегічного стримування в сфері ядерних та звичайних озброєнь [30]: вихід США з Договору по ПРО у 2002 р., воєнне вторгнення в Ірак у 2003 р., визнання незалежності Косово у 2008 р., збройне протистояння російських та американських армій у грузино-осетинському та грузино-абхазькому конфліктах серпня 2008 р., що супроводжується трьома етапами розширення НАТО на Схід (1997-2007 рр.) й підготовка четвертого за рахунок України та Грузії. Ситуація погіршується практичною відсутністю російсько-американських переговорних механізмів в області контролю над озброєннями, а основою російсько-американських відносин залишилося ядерне стримування. За ініціативи США не виконуються Договори СНО-2 (1993), СНО-3 (1997), не вступив в дію Договір про всеохоплюючу заборону ядерних випробувань (1996), заморожений ДЗЗСЄ з боку Росії у відповідь на невиконання його положень США та їх союзників НАТО, а також через розгортання елементів національної програми ПРО США на периметру кордонів Росії, а саме в Польщі та Чехії, невизначені перспективи ДРСМД (1987). Всі ці факти свідчать про розширення масштабу протиріч та посилення синдрому взаємної воєнної небезпеки для досягнення своїх цілей. Практичні можливості ведення конфлікту між США та Росією розширюються за рахунок переходу США та Росії протягом 2000-х років до активного типу ядерного стримування: на додаток до колишнього упора на відплату припускається можливість превентивного використання зброї, включаючи ядерну. Превентивне використання ядерної зброї передбачає сценарій дозованого вибіркового застосування замість обмінів масованими ядерними ударами. Між США і Росією відбувається більш інтенсивне суперництво з питань принципів, на яких будується міжнародно-політичний порядок глобального світу.

Фактично за таких умов формується політико-психологічне середовище, можливість виникнення воєнного конфлікту в якому тяжіє до підвищення.

Автор хотів би звернути увагу на те, що тенденції розвитку військово-політичної ситуації протягом 2006-2008 років свідчать про зміни у розвитку стратегічної думки США: тематика протистояння транснаціональному тероризму залишається важливою, але вона відходить на другий план перед концепціями ядерного стримування, що поступово відроджуються, й розгортання системи протиракетної оборони [31].

Дійсно новим викликом сучасного періоду стають відродження тематики територіальних конфліктів між великими державами за перерозподіл космічного, інформаційного, океанічного просторів та приполярних територій [34].

Таким чином, в найближчому майбутньому військово-політичне протистояння США й Росії визначає середовище взаємин держав в Євразії. Політичні цілі Росії та США в цьому районі несумісні: США прагнуть встановити своє домінування в регіоні, що означає ліквідацію Російської Федерації як самостійної одиниці на міжнародній арені. Росія протистоїть таким планам всіма заходами. Сучасний стан військово-політичного середовища вимагає пошуку нових переговорних механізмів всіма потужними та регіональними силами в інтересах розбудови дієвої і стабільної системи безпеки в масштабах Євразії та світу в цілому.

Література

1. Bacevich A. The New American Militarism. How Americans are Secured by War. — Oxford, New York: Oxford University Press, 2005
2. Конопатов С.Н. Военно-политическая ситуация в современном мире. — М.: URSS, 2005 . — С.40-93
3. Ferguson N. Hegemony of Empire? // Foreign Affairs. — 2003. — Vol.82. — No.4
4. The Price of American Empire. — New York, 2004
5. Run C.C. The Ideology of American Empire // Orbis. — 2003. — Vol.47. — No.3
6. Harvey D. The New Imperialism. — NY.: Oxford University Press, 2003, 230 p.
7. Шумилин А.И. Энергетическая стратегия России и США на Ближнем Востоке и в Центральной Азии. — М.: Международные отношения, 2008. — С.21-44
8. Ливи Л., Линден Ю. За кулисами Уолт-Стрит: Пер с англ. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. — С.237
9. Тодд Э. После империи... — М.: Международные отношения, 2004. — С.9
10. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ., М.: Международные отношения, 2004. — С.50
11. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ., М.: Международные отношения, 2004. — С.91
12. The National Military Strategy Of the USA. Joint Chiefs of Staff Released 18 March 2005 // <http://www.defenselink.mil/news/Mar2005/d20050318nms.pdf>
13. National Defence Strategy. — Washington, D.C.: Department of Defence, June 2008. — P.2-3
14. Walforth W. The Stability of the Unipolar World // International Security. — 1999. — Vol.24. — No.1. — P.5-41
15. Mandelbaum M. The Case of Goliath. How America Acts as the World's Government in the 21st Century. — N.Y., 2006
16. Haas R. The Age of Nonpolarity. What Will Follow US Dominance // Foreign Affairs. — 2008. — May-June (<http://www.foreignaffairs.org/20080501/fessay87304>)
17. Barnett Th. The Pentagon New Map. War and Peace in the Twenty-First Century. — New York , 2004.
18. Layne Ch. The Peace of Illusions. American Grand Strategy from 1940 to the Present. Ithaca . — 2006. — P.118-122.
19. Kagan R. The Return of History // The Los Angeles Times. — 2007 August 5 (<http://www.carnegieendowment.org/publications>)
20. Шаклеина Т. «Порядок после Грузии» или «порядок при Обаме»? // Международные процессы. — 2008. — Том 6. — № 3(18)
21. Cohen A., Szaszdi L., and Dolbow J. The New Cold War: Reviving the U.S. Presence in the Arctic. // Backgrounder. — 2008. — No. 2202. (The Heritage Foundation — <http://www.heritage.org>).
22. Layne Ch. The Peace of Illusions. American Grand Strategy from 1940 to the Present. Ithaca . — 2006. — P. 145-146, 188
23. Zakaria F. The Future of Freedom. Illiberal Democracy at Home and Abroad/ — NY, London: W.W.Norton and Co., 2003, 286 p.
24. Ломанов А.В. Многополярная гегемония // Россия в глобальной политике. — 2008. — №5 (<http://www.globalaffairs.ru/numbers/34/10441.html>)
25. Ломанов А.В. Многополярная гегемония // Россия в глобальной политике. — 2008. — №5 (<http://www.globalaffairs.ru/numbers/34/10441.html>)

26. Войтоловский Ф. Нестабильность в мировой системе // Международные процессы. — 2009. — №1(19)
27. Паст А. Берлинская доктрина // Россия в глобальной политике. — 2009. — №1 (<http://www.globalaffairs.ru/numbers/36/11226.html>)
28. Багатуров А. Время Центральной Азии // Международная жизнь. — 2005. — №3-4. — С.119
29. The National Military Strategy Of the USA. Joint Chiefs of Staff Released 18 March 2005 // <http://www.defenselink.mil/news/Mar2005/d20050318nms.pdf>
30. Косолапов Н. Пороговый уровень и вероятность конфликта США с Россией // Международные процессы. — 2008. — Том 6. — №3(18). — С.15-30
31. Россия в современной системе обеспечения глобальной стабильности: политика и восприятие / Отв. Ред. А.А.Кокошин. — М.: Издательство ЛКИ, 2008 — С.44
32. Quesrar G. Nuclear First Strike: Consequences of a Broken Taboo. — Baltimore: The Hopkins University Press, 2006. — 307 p.
33. Lieber K. Press D. The Rise of US Nuclear Primacy // Foreign Affairs. — 2006. — Vol.85. — No.2. — P.12-29
34. Report of the Commission to Assess United States National Security Space Management and Organization, 2001 // www.globalsecurity.org
35. Moltz J. The Politics of Space Security: Strategic Restraint and the Pursuit of National Interest. — Stranford: Stranford University Press, 2008
36. Freeze J. Space as a Strategic Asset. — NY.: Columbia University Press, 2007